

A munkafolyamat igen összehangolt volt, és ment mint a karikacsapás. Kezdsénél egymást követve megindult a 16 kaszás. Az 1., 3., 5., stb. tehát a páratlan számú kaszások marokszedői az első félmarkot rakták a kötélbe. Ezeknél a páratlan soroknál 8 kötélterítő teregetett. A páros számú kaszások marokszedői a másik félmarkot rakták a kötélbe, és feladták a kötél végét a kötőnek. A kötők a páros sorokban haladtak a kettőzők után, és kérébe szorították a marokba szedett gabonát.

Vacsora után maradt a *kepélés*, a gereblyezés, de ez már más csoportosítás szerint történt. A marokszedők egyik fele összehordta a kéréket a *kepebelyre*, a másik fele *nagygereblyével* összehúzta a tarlón elmaradt kalászokat. A kaszások egyik fele kepebe rakta a már összehordott kéréket, a másik fele meg kérébe kötötte a *kuszát*, a gereblyezés eredményét. A *kepe* a csóriak szókincsében gyűjtőnév, a kereszt és a csomó összefoglaló neve. A *kereszt* 18, a *csomó* 14 kévéből állt.

Még holdvilágnál is dolgoztak. Nem sokat aludtak, mert hajnali 3 órakor már kimentek kötelet csinálni. Ez eltartott reggel 5 óráig. Ekkor volt a *bagó-früstök*, amikor a baglyok elültek. Ezt a jól bevált módszert a legtöbb Fejér megyei nagybirtokon alkalmazták.

A keperakást mindig a férfiak végezték, mert nagy szakértelmet kívánt. A kepe legalsó kéréje a *rőjtök-kéve*, de *kántornak* is nevezik. Erre először ráteszik fejjel befelé a *végkévéket* egymással szembe, majd – ezek kalászázt takarva a két *vállkévét* szintén egymással szembe, fejjel befelé. Így tehát elkészült a kereszt-alakzat, ezekre jön azután a többi sor. A harmadik vagy negyedik keresztalakú réteg közepére legfelül teszük a *papkévét* kalászával lefelé, hogy az esőcseppeket levezesse. A papkéve tövéből kihúznak egy kismaréknyi „fürtöt”. Ezt megsodorják, kis hurkot készítenek belőle, amit kétszeres megtekerés után az alatta levő vállkéve kötele alá dobja. A papkévének Csóron az uralkodó szél járásához igazodva mindig észak felé kellett feküdnie, hogy jól védje a kepét.

A bandában dolgozó aratók *szokásai* közé tartozott a munka befejezésekor a *látványos felvonulás* az aratókoszorúval. Dalolva mentek végig a falun, magukkal víve az egész felszerelést: a kaszákat, sarlókat, felvirágozva a kis- és nagygereblyét meg a vízihordó lajtot, de még a levesestálakat és a merítőkanalat is felvonultatták. Utána táncmulatság következett a kastélykertben.

1945 után megszűntek a nagybirtokok és az arató-bálok, de falunk lakóinak ajkán még élnek az aratási nóták:

„Sej, a csóri Kertekelatt
Barna legény zabot arat,
Zabot arat a fekete lovának,
Engem választott magának.”

Dr. Kisari Sándorné Pap Kovács Magda

A szalkszentmártoni parasztember lova¹

Szalkszentmárton a Duna balpartján, Budapesttől 65 km-re délre, Bács-Kiskun megyében, a Kiskunság nyugati szélén, a solti lapály északi csücskében fekszik. A jelenlegi község három településből alakult ki a XVI. század derekán. E három település: Szalk, Szentmárton és Vadas. A község határa sík, csak itt-ott tarkítják kisebb lankák, melyeket a síkvidéki ember nagyjóságával itt *begynek* nevezik. Pl. Dömők-hegy, Öreg-hegy, Tűzok-hegy stb.

Szalkszentmárton határának egy hajdani község és két helynév elnevezésében megtalálható a *ló* szó is. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (Bp. 1913.) című munkájában a Zichy okmánytárra hivatkozva (1320) Terra Loaz, vagy Lowazfelde elnevezést említi, aminek magyar megfelelője: *Lovászfölde*. Lovászfölde elnevezésnek az ad magyarázatot, hogy Árpád vezér Tas nevű unokája a szomszéd területet foglalta el magának, a mai Szalkszentmárton határának északi részét pedig annak lovászhai bírták. A határban lévő elnevezés pedig a szalki pusztán lévő *Ménesjárás*, a másik, a Tass község határával szomszédos

¹ Részletek az azonos című monográfiából.

A ló tartás és -tenyésztés múltja és jelentősége

„Szemmártonyi embörnek a ló az istene!” – szokták mondani a környéken, ahol ismerték az itteni embert és a lovát. A szalkszentmártoni ember szerette a lovat és tényleg az volt a mindene. A környéken híresek voltak a szalki lovak. Szépek, ápoltak, erősek, jókiállásúak voltak. Ha egy kupec – vagy másnéven nevezve a lócsiszár – végignézett valamelyik vásárban egy szalki gazda lován, bizony gyakran ki-kicsúszott a száján az elismerés, hogy: „Hát e' bizony négy lábbá áll a földön!” Ez azt jelentette, hogy szép, jó kiállású, magabiztos a ló. Szokták mondani az ilyen lóra azt is, hogy: „viális”. Elismerő kifejezés volt az is ha azt mondták, hogy: „Ez a ló emönne remondának is!” Az ilyen kijelentések hallatára büszke volt a gazda. A lovak szépek és erősek voltak, ez érthető is volt, hiszen a gazdájuk jól tartotta őket és gondosan is ápolta. A lovat szinte családtagnak tartották. Tarhatták is, hiszen együtt élt, együtt nőtt az emberrel, és a család anyagi jóléte nagyban függött attól, hogy milyen munkabírási volt a ló.

A ló számára mindig gondoskodtak a takarmányról és az abrakról. Ha voltak is szűkös esztendőik, s a családnak a kenyér-fejadagot ki kellett mérni, be kellett osztani, a lónak még akkor is előteremtették a szükséges mennyiségű abrakot. Ilyenkor bizony a gazda még azt is megtette, hogy a család részére félretett gabonából „lopott el” lova számára. A lónak enni kellett, mert annak bírni kellett a munkát. Azonban nemcsak a munkát kellett bírnia, hanem lehetővé kellett tenni az utódnevelést is, amely ugyancsak igénybevette a kancalovat.

Szalkszentmárton község a *magyar félvér ló* tenyészkörzetébe tartozik. Azonban található a melegvérű fajtákból is: angol félvér, nóniusz, gidrán, arab, lipicai. A hidegvérű fajtákból található a muraközi és a belga fajta, valamint az ún. sodrott.

Községünkben az 1930-as évek derekán, végén törzskönyvezték a tisztavérű kancákat. Ebben az időben a lovak törzskönyvezésre való bejelentését az is elősegítette, hogy a községben szerveztek az 1930-as évek derekán egy ezüstkalászos gazdatanfolyamot, ahol többek között a lótenyésztés jelentőségével is foglalkoztak. Itt a gazdák egy kicsit tudományosan is megismerkedtek a lótenyésztéssel, de a mezőgazdasági termelés más ágával.

A kancaló tulajdonos gazda minden évben befedeztette kancalovát, mert az igavonás mellett a tenyésztés is célja volt. Ezekben az években tavasszal, nyáron, az egész falu hangos volt a kiscsikók csengetyűszavától. A lovasgazda a kancacsikó születésének örült jobban, mert azzal tovább lehetett folytatni a tenyésztést. Éppen ezért a kancacsikó drágább volt mint a csődöröcsikó. Egy-egy kancaló, élete folytán egy jó gazdánál 8–10 csikót is ellett. Éppen ezért a kancaló szintén drágább volt mint a paripa, vagy másnéven a herélt ló.

Balla Károly visszaemlékezése szerint a második világháború után, ha a gazdának a törzskönyvezett lóva két évben egyszer ellett, akkor elengedték a lóadókat. Emlékezete szerint ez évente darabonként 1500 forint, vagyis komoly kedvezmény volt. Ez 1960-ig, a termelőszövetkezetek megszervezéséig volt érvényben.

Az 1930-as évek végén és az 1940-es évek elején a katonaság is vásárolta a lovakat a hadsereg számára. Ide küllemileg is, meg teherbírási is megfelelő lovak kellek. Csak hibamentes lovat vásároltak fel, így a magasabb ár mellett még büszke is volt a gazda, akinek a lóva, úgymond: remondának ment el.

Volt még egy nagy lófelvásárlási kampány, mégpedig a termelőszövetkezetek lócsökkentési akciója alkalmával. Ekkor is eladták a jó lovakat, csak hogy ekkor nem remondának. Az a hír járta, hogy a jó és szép szalkszentmártoni lovakat az olaszországi kereskedők vágni vásárolták fel. A szalki gazdáknak – ebben az időben már termelőszövetkezeti tagokban – e hír által kiváltott hatást én itt nem akarom leírni, mert manapság dramatizálásnak tűnne. Ezért csak annyit: gyász volt a faluban!

Ezután még sötétebb idők következtek. A lóállomány most már végleg menthetetlen volt. Seregestől jöttek a mindenféle kupecok, akik aztán szétmárták a még megmaradt, és a régi fényt még némiképp tükröző, szeretett és eddig megbecsült lóállományt.

A ló szaporítása

A régi parasztemberek úgy tartották – megfigyelések alapján –, hogy a sárlás általában 9 napig tart, amelyből 3 nap az elősárlás, 3 nap a valódi sárlás, ekkor veszi fel a kanca szívesen a csődört, 3 nap pedig az utósárlás.

Az első sárlás az ellést követő 5–10 nap között következik be. Sikertelen termékenyülés esetén a következő sárlás átlagosan 21 nap múlva jelentkezik. Előfordul ún. csendes sárlás, amely rejtetten megy végbe. Az ilyen lónál a gazdának nagyon kell figyelni, hogy annak sárlását

észrevegye, s be tudja fedeztetni. A gazda, aki ismerte a lovát, az egyéb jelekből tudott következtetni a sárlásra és elvitte a csődörhöz úgymond próbálni. Ha éppen eltalálta a megfelelő időpontot, akkor sikerült, ha nem, akkor a kancát többször is el kellett vezetni a csődörhöz, míg végül sikerült a párzás. A sárlás a lónál az év minden szakában jelentkezhet. Községünkben a tél végi, kora tavaszi fedeztetéseket alkalmazták. Így a csikó a tél végén, vagy kora tavasszal jött a világra. A központi fedezettető állomásról 2–3 db mént helyeztek ki az idenyre a községbe.

A kiscsikó

11 hónap után megszületett a kiscsikó. Nagy volt a családban az öröm. Mindenki a kancát figyelte, őrizte, kedveskedett neki. Ilyenkor szószerint a tenyerükből etették a csikó anyját. Az ellés alkalmára két lónak megfelelő helyen deszkával körülkerített, mintegy 130–150 centiméter magas, az egyik sarkában ajtóval ellátott kalickát, vagy más néven boxot készítettek neki. Ebben a kanca, megkötés nélkül, szabadon mozgott. Az ellés általában a késő esti órákban következett be. Volt olyan ló, amely ilyenkor csak a gazdáját szívlelte meg maga körül. Ha esetleg volt ott idegen is, akkor a vajúdo ló nyugtalan volt, felkelt, lefeküdt, tapogott. Ebben az esetben az idegennek ki kellett menni az istállóból, utána a ló megnyugodott. A ló, általában kevés segítséggel, könnyen ellik. A világrajött kiscsikó is elég hamar, mintegy negyedóra alatt lábára áll, dülöngél egy kicsit és lassan elkezd szopni. Természetesen ebben a gazda is segít, támogatja a csetlő-botló kis jószágot.

Ha esetleg nem volt az anyánál elegendő tej, akkor azt langyos vízzel hígított és cukorral édesített tehéntejjel pótolták. Nyers tyúkojást is öntöttek a kiscsikó szájába. Nálunk a pótlásként adott tehéntejet üvegebe öntve dudlival, cumival szoptatták ki a csikókat. Az anya meg a csikó kb. két hétig éltek így a boxban együtt. Ezután, mikor már az anya is, meg a kiscsikó is eléggé megerősödtek, a lovat ismét munkába fogták. Természetesen az elején azért kímélték egy kicsit. Ha jó idő volt, vagy nem messze mentek a lovakkal dolgozni, akkor a kiscsikót is odakötötték az anya mellé és jártatták egy kicsit. Ha rossz idő volt, hideg szél fúj, vagy eső esett, a kiscsikót otthon hagyták az istállóban, de ebben az esetben 2–3 óránként hazamentek az anyával, a kiscsikót megszoztatni.

A kiscsikó 3 hetes korában már elkezdett eszegetni, szálalta a lucernaszenát, vagy zabot szemelgetett. A box valamelyik sarkába lucernaszenát, egyik oldalára pedig – a csikó magasságának megfelelően – egy kis ládikát szögelték fel, s ebben állandóan szemeszab volt. Megfigyelték, hogy a csikó általában annyi liter zabot fogyaszt naponta, ahány hónapos.

A csikót általában 5 hónapos korában választották le. Ezután már élte a saját életét. Jártatását úgy oldották meg, hogy ha a határba mentek a lovakkal, akkor vitték magukkal az anya mellett vagy a hátsó saráglyához kötötték. A határba kiérve, a dülőkben elengedték. Ilyenkor a csikók nyargaltak, nagy karélyokat írtak le. Ami útjukba került növény, azt csak úgy borotválták le sebes vágatásukkal. De ezért senki nem szólt, hiszen majdnem mindenkinek volt csikaja.

Érdekes, ahogy most visszaemlékszem: a határban mindenkit kilométerekről meg lehetett ismerni a lovai színéről, mozgásáról, a lovak nevének a csendes határban messze elhallatszó szólításáról; ha este jöttek haza a határból: a kocsis zörgéséről, a csikó csengőjének hangjáról. Két egyforma hangú csengő nem volt a faluban. Mindegyiknek eltérő, egyedi csengése volt. Így mindenki tudta mindenkiről, hogy ki mikor, merre jár. Sokszor megjegyezték az emberek egymásról, hogy: „No ejjs ölég későn gyün haza, biztosan el akarta végezni még a munkáját.” Vagy: „Hát ejjs jó kitőtötte a napot.” Volt eset, hogy másnap találkoztak egymással és közölték egymással, hogy hallottam ám, mikor jöttél haza. Volt ebben valami összetartozás, ami felelősségérzetet támasztott egymás iránt.

A névadás

Mikor megszületett a kiscsikó, akkor jött a nagy gond: mi legyen a neve? A gazda és családja már a csikó megszületése előtt foglalkozott a névadással, de ez nem volt egészen pontos, hiszen nem tudhatták, hogy milyen nemű, milyen színű lesz a csikó. Voltak semleges nevek, amelyek egyaránt alkalmasak voltak bármelyik nemű csikónak, de voltak kizárólag kanca-, vagy csődörcsikóra alkalmazható nevek. Néha azonban találkozott az előlegezett névadás a csikó egyéb, már a világrajöttekor látható tulajdonságaival, vagy jegyeivel. Ekkor a gazda a csikó megszületését így jelentette be a családnak: „Na mögszületett a Csillag!” Tudniillik a

névadásnak voltak indítékai. Ilyenek pl.; szőre színe, fején, homlokán lévő jegy, születési időpont, valamilyen névnap, valamelyik őseinek neve, formája, valamilyen tulajdonsága, szépsége, hasonlósága, állása, vérmérséklete stb.

A ló amely nevet kapta, azt viselte egész életén keresztül. A lovak a nevüket annyira megtanulták, hogy azon szólítva figyeltek, s úgy cselekedtek ahogy azt gazdájuk kívánta. Egy jó gazda, jó lovával nagyszerűen meg tudta érteni egymást. Jól kialakult összhang esetén a ló nevének szólózkodásával lehetett irányítani a lovat. A ló a hangsúlyra, a hang színére is reagált. A hangsúlytól a ló szinte pattant, gyorsabban mozdult. Ezek után nézzük, milyen lónevek találhatók Szalkszentmártonban: Akarnok, Baba, Bandi, Bársony, Berci, Bogár, Bolygó, Botond, Büszke, Bütyök, Cigány, Csárdás, Csillag, Csinos, Csiri, Csött, Dajka, Dali, Daru, Dáma, Deres, Dombi, Durcás, Fakó, Farsang, Fecske, Fekete, Ferkó, Gabi, Gábor, Gazal, Gazsi, Géza, Gidra, Giza, Gumi, Gyuri, Gyurka, Hajnal, Herceg, Holló, Ilka, Irma, Jancsi, Janka, Joka, Juci, Kacér, Karcsi, Karikás, Kati, Kedves, Kese, Kicsi, Laci, Lajos, Lenke, Lepke, Linda, Liska, Lujza, Madár, Magda, Mancsi, Matyi, Milkó, Mirza, Miska, Muki, Mulykó, Murci, Nóra, Olga, Ozora, Pajkos, Parázs, Pejko, Pista, Pityu, Pölöske, Ráró, Remény, Rigó, Rózsi, Sanyi, Santor, Sárga, Sárkány, Sári, Sunyi, Sutyi, Szárcsa, Szellő, Szida, Szikra Szöcskő, Szödrös, Tündér, Vezér, Vidám, Vihar, Villám, Vilma, Zsándár, Zsuzsa. Ló esetében a Gabi-Gábor, Gyuri-Gyurka, Pista-Pityu nem minősülnek azonos névnek, hiszen a ló a név rávonatkozó alakját ismeri.

Fennmaradt a faluban egy történet, amely a következőképp szól. A szalki gazdától egy környékbeli atyafi lovat szándékozott vásárolni. Megalkudtak a jókiállású kancalóra, mert az ilyenkor szokásos próbának eleget tett, meg szép is volt. A vevő már fizetni akarta a ló árát, amikor eszébe jutott, hogy a ló nevét még meg sem kérdezte. Bár a próbánál elhangzott a ló neve, de ő azt nem figyelte meg a nagy izgalomban. Tehát megkérdezte a ló nevét. Erre mondja az eladó, hogy Mancinak hívják. A ló nevének hallatán a vevő felkapja a fejét és azt mondja: „Ne haragudj szomszéd, dején eszt a lovat nem vöhetöm mög, nem vihetöm haza, mer a feleségömmnek is ez a neve, oszt ha esetleg eszt a lovat szidom, akkó a szomszédok még aszt hiszik, hogy a feleségömmé veszekszök.” Ezért visszamaradt a lóvétel.

A csikó betanítása

A csikó szépen nőtt, fejlődött, lassan: „belenyött az anyja bőribe.” – szokták mondani. Ezt a két és fél éves, már betörésre alkalmas csikóra mondták, azt jelentette, hogy már hámba foghatják, munkát végezteshetnek vele. A szólásmondásnak két jelentése is van. Az egyik: már ráadhatják azt a lószerszámot, hámot, amit eddig az anyja viselt. A másik: már befogásra alkalmas a csikó, tehát csináltathatnak neki lószerszámot. A lószerszám tudvalevően lóbőrből készült.

A csikó betanítása nagyon türelmes, figyelmes munkát igényel. Ilyenkor a csikót el is lehet rontani, csökönnyössé lehet tenni. Szalkszentmártonban a csikót fejlettségétől függően kettő és fél éves kora körül kezdték munkára tanítani. Azt tartották, hogy a fiatalabb csikót – ha az már elég erős és fejlett – könnyebb betanítani mint az idősebbet, mert az már akaratosabb.

A csikó betanítása úgy kezdődött, hogy először a kantárt, vagy másnéven *fejzót* tették a csikó fejére. Ez nem ment mindig könnyen, mert a csikó a zablát sehogyan sem akarta bevenni a

Bordás Lajos lakodalmi bívogatása, 1949. február 12. A lovak, Kati és Szöcske, 3 évesek

Bordás Ferenc lakodalma, 1958-ban. A lovak: Matyi, Csillag

szájába. Rágtá, toltá volna ki a nyelvével. A másik szokatlan dolog pedig az volt a csikó számára, hogy a kantáron – a csikó által már ismert és megszokott kötőfékkel ellentétben – *szenzó* is volt, amely akadályozta a csikó oldalra való kilátását. Ez furcsa volt neki, s ezt is meg kellett szoknia. A felkantározott csikót aztán így vezetgették az udvaron egy darabig, majd aztán odakötötték a kocsiba fogott anyja mellé. Mikor a kantárt már egy kicsit megszokta, akkor rátették a hámot. Természetesen ezt sem vette szívesen a csikó. Volt amelyik ficáncolt, rugdalózkodott. De azután a türelmes bánásmód, a nyugtatgatás, simogatás eredményeként kezdte túrni a hámot. Később, már teljesen felszerszámozva, odakötötték a kocsi befogott anyja mellé, de az istrángot még nem kötötték rá a hámfára, vagy *kisafára*. Ezt így próbálgatták pár napig, míg aztán végül az anyjával együtt – vagy esetleg másik, nyugodt viselkedésű lóval – tényleg befogták a kocsiba. A tanulatlan csikó először forgott mindenfelé, oldalra, hátra, csak előre nem akart menni. Hiszen azt tapasztalta, hogyha előre akar menni, akkor valami folyton visszatartja. Az anyja, vagy a másik, betanított ló húzta egyenesen előre és így később a csikó is csak nekihúzódott, s ezután ment szépen előre. Nagyon kellett vigyázni, hogy a lábai bele ne gubancolódjanak a laza istrángokba, mert akkor a csikó igen megzavarodott, sőt megvadult, s hosszú időbe tellett a megnyugtatása. Ha egy szépen, nyugodtan dolgozó lovat lát az ember, nem is jut eszébe, hogy milyen hosszú volt az út ideig, milyen sokat kellett vesződni a betanításával, s ehhez milyen sok hozzáértés, türelem kellett.

A lovat gyepelével, de szóval is irányították. A jó, lóhoz értő gazda és a jó ló között pompás összhang tudott kialakulni. Ilyen esetben csak egy enyhe kézmozdulat, vagy valamilyen hang, szó is elég volt a ló irányításához. Három fontos mozzanat volt: az indulás, a megállás és a munka.

Induláskor a gazda kissé meghúzta a gyepelőt, hajtószárat, hogy a ló szájában lévő zablát megmozdította, s közben kissé ráejtette a ló hátára, farára. Ilyenkor még valami hangot is hallatott: Na! Ne! NÉ! No! Nő! induj! Nahát! Nahát gyerünk! Gyerünk, Gyí! No gyí! vagy csettintett a nyelvével: Csa! Vagy csücsörített ajakkal cuppantott: Pcs!

Megálláskor ugyancsak a hajtószárat húzta meg a gazda úgy, hogy az a zablával kissé hátrafelé húzta a ló száját, így az állát is. Közben még valami hangot is adott. Ilyeneket: Hő! Hőha! Áj! Áj! Áj! Vagy pisszentett. Psz!

Kissé bonyolultabb volt a *munkaközbeni irányítás*. Azonban előtte itt meg kell ismerkednünk más fogalmakkal is.

A csikót, mikor már betanították, akkor a kocsiba a végleges helyére fogták be; vagy a jobboldalra, vagy a baloldalra. A jobboldalra befogott ló volt a *bajszás*, a baloldalra fogott pedig a *csás*. Nálunk általában kétlovas fogatok voltak. Volt azonban egyes, vagy háromlovas fogat is. Egy lóval inkább az idősebb emberek jártak, akik már teljesértékű munkát nem végezhettek, hanem kijárogattak a szőlőbe, ott egy kicsit elmozogtak, vagy hoztak be egy kis takarmányt. Az egyes lovat általában jobboldalra fogták be a kocsiba. A hármast fogatnál a harmadik lovat: *lógóslónak* nevezték. Ezt a harmadik lovat rendszerint a baloldali ló mellé fogták be.

Ha a gazdának a két lóva nem volt szinte hajszálra egyforma magas és erős, akkor az erősebb, magasabb lovat jobboldalra, hajszásnak fogta. Baloldalra, csára került az alacsonyabb ló. Ezt aztán a lovak így szokták meg.

Magyarországon régebben a közutakon balra hajtás volt, aztán itt is áttértek a jobbra hajtásra. A jobbra hajtás vidéken 1941. július 6-án, a fővárosban 1941. november 9-én vezették be. El lehet képzelni, hogy a lovaknál ez milyen zavart okozott. Megszokták a baloldalra való haladást és egyszerre – estéről-reggelre – át kellett térni a jobboldalra. Egy ideig nehezen vették ezt tudomásul a lovak, de aztán ezt is megszokták.

A gazda a ló sörényét is úgy szoktatta, ahogyan az a kocsiba volt fogva. A sörény mindig kifelé volt. Ezt aztán a ló élete végéig így viselte. Ha esetleg gazdacseré folytán az új gazdának a ló nem arra az oldalra került befogásra ahol eredetileg volt, akkor bizony a sörény állásával volt baj, mert az a másik oldalra való fésülgetés után is bizony visszasimult az eredeti oldalra.

A gazda a kociülésen – tekintettel a már említett balra hajtásra – mindig a jobboldalon ült, tehát az út közepe felé, s az ostortartó is azon az oldalon volt. A ló az istállóban is rendszerint azon az oldalon állt, amelyikben a kocsiba befogva volt.

Most már ismerjük azt, hogy mit jelent a hajszás, és mit jelent a csás. E kis kitérő után kanyarodjunk vissza a munkát végző lovak irányítására. Ha az úton, vagy dülőn menve, valamelyik lónak lazább lett az istrángja, annak a lónak csak a nevé mondta a gazda, vagy a hajtószárat egy kicsit ráejtette annak a farára, hátára, s a ló máris szaporábban lépegetett. Ha a gazda azt akarta, hogy a lovak balra tartsanak, a jobboldalra befogott lónak a nevé említette: „Csinos ha!”, akkor a lovak balra léptek. Ha azt akarta, hogy jobbra tartsanak a lovak, akkor a baloldalra befogott ló nevé mondta: „Deres tüled!”, s a lovak jobbra léptek.

A gyakorlott, tapasztalt ló, ha munka közben – főleg szántás közben – már kezdett fáradni, akkor igyekezett magán segíteni, mégpedig úgy, hogy a jobboldali ló, jobbra kilépett a barázdából, s így az ekevasa keskenyebbet fogott, ezáltal könnyebb volt azt húzni. Ilyenkor a gazda rákiáltott, hogy: „Csinos hal!”, s a ló szinte visszapöckölődött a barázdába. Itt meg kell még említeni, hogy az erősebb lovat még azért is fogták jobboldalra, hajszásnak, mert ez a ló ment a barázdában, (nálunk: *borozdába*) amelynek a fenéke a művelés következtében puhább lévén, jobban igénybevette a lovat, tehát az erősebb ló ment itt. Szántásnál, kapásnövények sorközi ekézésénél főleg szóval irányították a lovakat. Ha a csikót el akarták küldeni valahonnan, mert az ott láb alatt volt, vagy valami csintalanságot csinált, akkor a fülét kissé meghúzva, vagy a farára paskolva azt mondták neki, hogy: „Csött innen!”, „Csött onnan!”, vagy „Csötte!”.

A lovat igazán szerető szalkszentmártoni parasztgazda az ostort, vagy ahogy itt mondják, az *ustort*, a ló hajtásánál gyakorlatilag nem, vagy alig használta. Az igazi gazda a lovat nem *ustorolta*. Az ustorral csak pattintgatott, suttyogatott, vagy a vékony ustorszíjat csak úgy lazán ráengedte a ló farára, hátára. Az okos, gazdájával összeszokott lónak ez is elég volt a gyorsabb mozgás felvételére. Fiatalabb legénykék esetleg megtették azt, hogy a ló hasa alá csaptak az ustorral, hogy az peckesebben menjen. Azért a hasa alá csaptak, hogy annak nyoma ne látszon meg a ló bőréen. Azonban ez szinte mindig kiderült, mert az apa, a gyakorlott gazda, este, mikor a lovak hazamentek, részint szeretetből, részint a gyakorlatból eredő tapasztalat miatt végigsimította mindkét oldalon a tenyerével a lovak hasát. Ha ustorcspástól eredő hurka volt azon található, tudta, hogy az mitől ered, és ilyenkor a legényke sokszor nemcsak korholást kapott ezért, hanem néha bizony nyaklevest is.

A ló okos állat. Ezt a paraszti munkában használt ígáslovak is bizonyították. Községünkben a termelőségvetkezetek megalakításáig (1960) a határban, a földek területmértékénél az úgynevezett fertályos rendszer volt. Ez azt jelentette; akinek pl. egy egész fertály földje volt, meg még hozzá nyolcadja, oształékja, káposztaföldje, kenderföldje, annak a határban 8–12 db földje lehetett. A valóságban azonban ez több rész, mert volt család amelyiknek több fertály földje volt, de ezek a földdarabok az idők folyamán, örökösödések következtében megosztásra kerültek, de volt adás-vétel is. Ezért volt olyan gazdacsalád, akinek a határ minden részén – Csabanytól Dömökhégyéig és Gudmonfoktól Szippankóig – volt földje. Ez esetenként azt jelentette, hogy volt olyan gazdacsalád, akinek 25–40 db földje is volt a határban. Nahát ezeket a földeket a lovak mind ismerték. Ha mentek valamelyik dűlőben, akkor a lovak irányítás nélkül is rátaláltak a gazda földjére, s annak végén megálltak. Előfordult olyan eset is, hogy a gazda nem a legközelebb eső földön akart dolgozni, hanem egy azon túllévőn, ilyenkor a lovak csak nehezen, vonakodva akartak továbbmenni.

A ló megszokta a gazdáját. Így leginkább csak annak a bánásmódját fogadta el. Sok esetet lehetne felsorolni, de példának csak néhányat említek. Balogh Lukácsnak igen jó, főleg szavakkal irányított lovai voltak. Nem voltak hozzászokva a hangoskodáshoz, kiabáláshoz. Tujner István kissé alacsonyabb ember volt, de annál nagyobb hanggal. Egyszer együtt voltak, amikor Balogh fogta be a lovakat a kocsiba. Odament Tujner nagy hangoskodva, hogy majd segít a befogásnál. Próbálta a kantárt az egyik ló fejére feltenni, de az a hangos szótól megrebbent és feltartotta a fejét úgy, hogy nem lehetett felkantározni. Azt mondta Tujner Balognak: „Bazd móg a lovadat, bolond e’, nem engedi magát főkantározni!” – Azt mondja Balogh: „Mönnyön innen, majd én, nízze így kő.” – Neki a ló szépen fel engedte magát kantározni. Erre Tujner megint elkezdett hangosan méltatlankodni, s a ló megint nyugtalan lett. Ezt Balogh nem álhatta meg, mosolyogva azt mondja Tujnernek: „Né nízjön rá, mer’ ez a ló féll a számártú”.

Volt olyan ló amely még a vödörben odatett vizet sem fogadta el idegentől. Nem ivott a vízből, csak szaglászott, meg horkantott. Előfordult, hogy a határban lévő itatókút vályújába csak beleszagolt a ló, de akármilyen szomjas is volt, valamiért mégsem ivott belőle. Sok ló, az idegen ember kézsimitását sem tűrte el. Volt olyan ló, amelyik ilyenkor még rúgott is, vagy összehúzva magát vizelt, vagy a farkával csapott.

A ló értéke

A helybeli és környékbeli vásároknak a szalki lóért nagyobb árat adtak mint a környékbeli községekből származóért. Ez a kiválasztásból, tartásból, gondozásból eredő jobb minőség miatt volt. Ezért a szalki gazdák közül sokan messzebb vidékről vásároltak csikót, vagy fiatalabb lovat olcsóbb áron, azt utána két, három évig tartották, s itt drágábban adták el. A szalki ember

főleg a Dunántúlra ment csikóért, különösen Sárbogárd, Bonyhád, Pincehely, Paks, Madocsa, Székesfehérvár, Enying vásárait látogatták. B. Szabó András (sz. 1913) Verebes István (sz. 1922) P. Horváth István (sz. 1925) visszaemlékezése alapján a második világháború előtt, az 1930-as években egy ló ára: 100–200 pengő volt. A forint megjelenése után: 2500–3000 forint volt egy ló ára. Ma, 1986–1987-ben egy ló ára 30–50 ezer forint.

A ló értékét meghatározta a kora és az egészségi állapota is. Itt a lovat általában 12–14 éves korig tartotta a gazdája, s utána eladta. De előfordult, hogy még 18–20 éves lovat is megtartottak, főként olyanokat, amelyek jó csikónevelők voltak, vagy valami igen kiváló tulajdonsággal rendelkeztek, s ezért a gazdájuk részint gazdasági, részint pedig érzelmi okok miatt nem tudott megválni tőlük.

A lóállomány csökkenése

A szalki ember szerette a lovát és büszke is volt rá. Féltette, óvta is. Volt olyan parasztember aki nyáron, kint a határban azért takarta le a lovát, hogy annak szép fekete szőre színét ne fakítsa ki a napsugár. Ilyen volt pl. O. Szabó Lajos, vagy másnéven: Tiszta Szabó Lajos.

Az eddig leírtakban többször foglaltam föl a múlt időben. Ez nem véletlen. Ugyanis a ló szerepe manapság már nem az, mint volt a második világháború előtt, de akár a mezőgazdasági termelőszoövetkezetek megalakulása előtt is. Az egyik parasztember, Balogh Lukács (sz. 1926) így fogalmazott: „A ló együtt nőtt, együtt élt a parasztemberrel. A ló is eltűnik a régi parasztemberrel együtt.” Sok keserűség, lemondás volt a hangjában. Tehát érthető, hogy jelen korszakunkban a lótenyésztés sorsa és jövője állattenyésztésünk egyik legvitatottabb kérdése. Ma a falvakban, a mezőgazdaságban nagyon kevés lovat lehet látni. Manapság a ló egyre gyakrabban csak sporteszköz lesz.

A lóállomány csökkenése a második világháború alatt kezdődött meg. A háború a lóállományban országosan 60%-os veszteséget okozott, Szalkszentmártonban ennél kevesebbet. A községi főjegyző 1945. augusztus 2-án, a járási főjegyzőnek küldött jelentése szerint (1174/1945 szám) a „...háborús cselekmények folytán eltűnt... 385 db ló.” Ez a szám kevesebb mint fele az 1935-ös létszámnak.

A mennyiségi veszteség mellett igen nagy minőségi romlás következett be. A fajták összekeveredtek és a heterogén szaporítás még az 1940-es évek végén is rontotta a lóállomány minőségét. Ezért az 1950-es évek végére a lóállományt két csoportra lehetett osztani. Az egyik a fajtajelleget mutató, ismert, vagy ismeretlen, de valamilyen tenyésztési múlttal rendelkező egyedek, a másik a jellegtelen, más kifejezéssel, heterogén állományt foglalta magába.

Szalkszentmártonban, a lótenyésztés „virágkorában”, az 1930-as évek második felében és az 1940-es évek elején, többségben volt a melegvérű, és kevesebb a hidegvérű. A második világháború során innen is sok lovat elvittek, s ami megmaradt az is eléggé leromlott állapotban volt. Azonban az állapotok rendeződésével ismét fejlődésnek indult a lótenyésztés, ha csak pár évig is. Kezdték elérni létszámban is, és minőségben is a lehetséges színvonalat. A régi, szalkszentmártoni paraszti ismét kezdett magáratálalni, friss lendülettel fogott ismét a munkához. Lehetett és most már lett is ismét lova, és így egészsznek érezte magát, erősnek, aki a régi lendülettel dolgozhatik.

Azonban a mezőgazdasági termelőszoövetkezetek 1960-as évi erőszakos szervezése ennek végleg pontot tett a végére. A lótenyésztés jövője felett maghúzták a lélekharangot. Sötét idők következtek a parasztra is, annak lovára is, és így egybevetve a lótenyésztésre is. Megindult a lovak – most már tudatos, tervszerű, mondhatni barbár módon történő – kiirtása. A termelőszoövetkezetek megszervezése után összegyűjtötték a községben a kijelölt helyre a lovakat, s ezután megkezdődött a velük való spekuláció. Katasztrófálissá vált a lovak helyzete. Elindult az adás-vétel, a cserebere, a létszám brutális csökkentése. 1986 év végén a községben mindössze: 58 db lovat és 13 db csikót lehetett találni. Ezzel szemben, 1935-ben: 827 db ló, és 96 db csikó volt a községben. Az 1986. évi állapot az 1935. évinek mindössze 7,6 százaléka.

Hogy mennyire szerette a szalki ember a lovát, hogy az mennyire a szívéhez nőtt, azt mutatja a következő eset. Több gazda az erőszakos ráhatás ellenére sem akart beállni a termelőszoövetkezetbe. A szervezők az agitációk során egyszer eltalálták a parasztnak gyenge pontját, mégpedig azt, hogy ha belépnek a termelőszoövetkezetbe, akkor ott is hajthatják a saját lovakat. Ez az érv győzött, és a vonakodó parasztnak beléptek a szövetkezetbe. Sok gazda, még most is, ha a termelőszoövetkezet szervezése szóbajön közöttük, nem a bevitt földjét emlegeti fájón, hanem a lovát. A lovaikról sokat tudnak beszélni. Minden gazda lovának volt valami

érdekessége, valami jelentősége, valami, ami említésre méltó. Ezeknek az embereknek a lószeregetését sok minden bizonyítja. Többek között az is, hogy amikor – adatgyűjtésem során – a lovakról beszélgettünk, akkor egy-egy régi, kedves lovuk említésénél az egyik elbeszélőnek hirtelen fátyolos lett a szeme, a másiknak pedig mosoly ült az arcára. Kinek hogyan! A téma mindenkinek kedves volt. A feleség ugyanúgy belemerült a lovakról való történetek elbeszélésébe mint a férj. Volt ház, ahova adatgyűjtésem során bemenne, azt kérdeztem, hogy van-e egy negyedórájuk számomra? S aztán úgy belemelegedtünk, a témába, hogy több helyen órák hosszágig, fél napig beszélgettünk, és mindig csak a lóról. Előkerültek a régi, kopott, gyűrött, sokszor nézett fényképek, amelyeket mind meg kellett nézni, mert hiszen valamelyik igen kedves, emlékezetes lóról készült. Több lakásban láttam hogy lóról készült fénykép bekeretezve a szoba falán függ. Így maradt ránk sok ló: fényképen megörökítve.

Bizony a lónak nagy becsülete volt. Annak hajtása is megtiszteltetés volt. Kenesei Bálint a családban való egyenrangúvá történő befogadására így emlékszik vissza: „Abban az esztendőben áltam ki az iskolából. Ez tizenhárom éves koromban volt. Ekkor hat osztályos volt az iskola. Egyszer, úgy ősz felé, azt mondja az apám: »Na gyerök, kiátá az iskolábú, má' ölég nagy vagy, mosmá odaühecc az eső állésre, oszt hajthacc, hajthadd a lovakat.« Ez bizony nagy megtiszteltetés volt a számomra. Ezután már aztán egyre többször hajtottam a lovakat, amit aztán úgy legénykoromra folyamatosan át is vettem az apámtól.”

A magyar lovasember – szokták mondani. Ha ez így van, vagy így volt, akkor ez a szalkszentmártoni emberre különösen vonatkozik, vagy vonatkozott.

Matics Pál

Balázs József Vezér nevű lován kilenc éves Julianna nevű leánya ül, 1940.